

Жељко БРАЛИЋ*

Универзитет у Београду
Факултет безбедности
Београд

НАРОДНИ УНИВЕРЗИТЕТИ У ВОЈВОДИНИ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА (1918–1941)

Анстракт: Рад се бави просветно-културном делатношћу народних универзитета у Војводини (1918–1941). Настајали су као екстензе средњих и основних школа. Ове установе представљају релативно засебан тип народних универзитета, нешто другачији од већине осталих у Краљевини СХС – Југославији. Нарочито су специфични по успешном организовању зимских течајева српскохрватског језика за одрасле припаднике националних мањина. Такође су, више од других сличних установа, били усмерени ка образовној делатности на селу. Процењено је да је на територији данашње Војводине било око 30 народних универзитета.

Кључне речи: народни универзитет, Војводина, образовање одраслих, образовно-културни рад, зимски течајеви.

Увод

Народни универзитети у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца – Краљевини Југославији¹ настају углавном под утицајем познатих старијих искустава из других земаља напредне Европе – енглеских

---

* bralic@fb.bg.ac.rs

¹ „U odgovor na adresu delegacije Države SHS, regent Aleksandar je 1. decembra 1918. proglasio ujedinjenje Srbije sa zemljama nezavisne Države SHS u jedinstveno Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca” (В. Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1978*, Београд 1981, 28). Држава је преименована 15. јула 1920. године у Краљевину Срба, Хрвата и Словенаца, а потом је 3. октобра 1929. године „још једаред преименована“ у Краљевину Југославију (В. Стругар, *Осамдесет година југословенске државе*, Југословенска држава 1918–1998, Београд 1999, 30).

универзитетских екстензи (чешће), или данских народних високих школа (ретко). Најчешће су настајали управо као екстензе („продужетак“, „проширење“) универзитета, затим гимназија и других средњих школа, па и народних, основних школа; има случајева да народни универзитети настају и као секције или одбори разних просветно-културних друштава, књижница и читаоница, и сл. Но, без обзира на разлике у начину настанка, можемо их све сматрати установама (суштински и функционално) исте врсте. Пре свега због тога што је њихова органска функција у сопственом окружењу слична или иста.

Иако се народни универзитети у Војводини одликују неким специфичностима у односу на остале (о чему ће бити говора и у закључном делу рада), да бисмо ваљано разумели појам народног универзитета, укратко треба приказати типичан и карактеристичан начин настанка и функционисања народног универзитета као културно-просветне установе уопште.

Основни пут настанка народног универзитета код нас представља „проширивање“ рада одређене просветно-школске установе (универзитета, факултета, средње школе или гимназије или, чак, народне или основне школе) на јавност изван установе, на „народ“. По правилу се ради о установи која је најзначајнија или водећа у одређеном месту или на широј територији.²

Уз пуно разумевање основног принципа настајања класичних универзитетских екстензи, али уважавајући и сазнања до којих смо дошли истраживањем обилне архивске и друге грађе, неминовно нам се наметнуо и следећи закључак: ако полазимо од *функције* установе у друштвеном окружењу, у јавности, оправдано је сматрати еквивалентима државну (основну) школу у малом војвођанском селу и државни универзитет у великом граду (Београд, Загреб, Љубљана), јер настанак народног универзитета у оба случаја има исти пут: народна школа или академски универзитет почињу са организовањем јавних („популарних“, у значењу „за народ“) предавања, и при том бирају оне теме које ће моћи да задовоље постојеће потребе њихове публике (образовне, културне, животне потребе). Након започињања таквих појединачних јавних предавања остаје само један корак до формалног оснивања посебне институције народног универзитета.³

---

² „Učiniti akademska znanja dostupnim onima kojima za to ne treba druge obrazovne, ili bilo kakve više kvalifikacije osim ljubavi prema znanju i osećanja njegove vrednosti, čini suštinu smisla univerzitetskih ekstenzi u svim zemljama gde su se one pojavile“, R. Bulatović, *Univerzitet za sve: o uticaju engleske univerzitetske ekstenze na slične oblike obrazovanja odraslih kod nas do drugog svetskog rata*, Београд 1980, 113.

³ Наше истраживање о настанку установа образовања одраслих у Југославији 1918–1941 није потврдило оцене да је народни универзитет на јужнословенским

Програмска оријентација народних универзитета се у правилима (статутима) углавном декларативно одређује као популарисање знања и садржаја из области науке, књижевности, уметности, у широким слојевима народа, све у циљу унапређивања образовања, културе, свакодневног живота.⁴ Главни циљ је, дакле, образовно-васпитно и културно деловање у широким народним слојевима. Међутим, стварно деловање ових институција врло често заобилази овај основни циљ и усмерено је углавном на задовољавање културних и образовних потреба људи који не припадају „широким слојевима”, већ мањини образованијег света, оној мањини која је већ мање или више формално образована и заинтересована је за допуњавање свог знања из неких области науке, књижевности, уметности; за њих је то нека врста племенитије, корисне разоноде. Посебно се ово односи на народне универзитете у већим градовима, где су теме предавања углавном везане за књижевност, уметност, медицину, историју, географију, правне науке, историју културе, природне науке, психологију, социологију, филозофију и друге области академског знања (нису баш ретке ни теме из области теозофије, спиритизма и сл.). То углавном одговара типичној слици установа тзв. слободног образовања одраслих.⁵

Јасно је да ова предавања и методски одговарају очекивањима и навикама образованијег грађанства; језик оваквих предавања свакако је претежно језик академске културе и науке, ма како се предавања називала „популарним”. Огромна већина становништва ту се није ни могла појављивати, нити очекивати. Зато је потпуно оправдана оцена да су народни универзитети били „предавачке установе са јако наглашеном просветитељском нотом. Површни енциклопедизам чинио је њихову програмску, а вербално предавање – дидактичку основу. Са тако уском основном рада, и поред кудикамо ширих субјективних стремљења, народни универзитети нису ни могли да остваре значајнији ефекат на образовању и одгоју одраслих”.⁶

просторима био „odbljesak francuskog narodnog univerziteta i njemačke visoke narodne škole“ (В. Samolovčev, Н. Muradbegović, *Opšta andragogija*, Sarajevo 1979, 69).

⁴ Видети, на пример, „Правила народног универзитета за срез Новосадски бановине дунавске са седиштем у Новом Саду“, од 5. јула 1935. године. Архив Југославије (=АЈ), фондови Министарства просвете, општа сигнатура Министарства просвете 66, Одељење за народно просвећивање (=НП): АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

⁵ А међу обележјима слободног образовања одраслих подразумева се примарно усмерење „на širenje socijalno-humanističkih i prirodno-naučnih znanja“ (Samolovčev, Muradbegović, *Opšta andragogija*, 69).

⁶ В. Samolovčev, *Obrazovanje odraslih u prošlosti i danas*, Zagreb 1963, 118.

Због тога је очигледно и каква је публика могла бити присутна на народним универзитетима; то је свакако грађанска публика са натпросечним нивоом школског образовања – чиновници, трговци, лекари, адвокати, често ђаци и студенти, а врло ретко радници и сељаци. Само неки програми и предавања, организовани по селима, а таквих је често било у Војводини, могли су у значајнијем броју привући сеоску и сељачку публику. Радници су били најмање очекивана и најређе присутна публика народних универзитета, баш као што је и свако стручно образовање било потпуно изван домена рада ових установа.

Оснивачи, организатори и предавачи народних универзитета били су из редова интелигенције, и то по правилу „највише” интелигенције у одређеном месту. Тако су то на највећим народним универзитетима (Београд, Загреб, Љубљана) углавном универзитетски професори и други стручњаци високог и највишег образовног нивоа; на средње великим народним универзитетима у питању су припадници образованог света нешто нижег нивоа – професори и директори гимназија и других средњих школа, наставници, адвокати, виши чиновници, представници локалне или среске власти, итд. У малим, сеоским народним универзитетима ангажовани су они интелектуалци каквих у селу једино и има – управитељи основних школа, лекари, понекад свештеници, а у највећем броју учитељи.

Што се тиче бројности народних универзитета, у свим доступним изворима нашли смо релативно поуздане потврде о постојању преко 140 народних универзитета у Југославији. Према извештају Министарства просвете Министарству иностраних послова из 1931. године⁷ у Југославији су те године постојала 72 народна универзитета (уз 779 културно-просветних друштва, „нар. књижница и читаоница“ 1.788, „аналфабетских течајева“ у војсци и грађанству 4.653, преко 177.000 „обучених аналфабета“, 179.214 задругара у 2.219 земљорадничких задруга итд.). На основу истраживања обимне али недовољно сређене архивске грађе проценили смо да је у периоду 1918–1929. године настало око 40, а у периоду 1929–1940. још око 110 народних универзитета. Укупан број је донекле и превазишао наша очекивања.

Мрежа народних универзитета, као и осталих установа за образовање одраслих, неуједначено је покривала различите крајеве земље, што се може видети и на основу сачуваних података из 1934. године:⁸

---

⁷ „Уз ОНБр. 70185/31.” 66/ОН–1022.

⁸ Расположиви подаци из 1934: „Уз ОНБр. 70185/31. Рад на просвећивању народа ван школе”, према извештају који је Министарство просвете упутило Министарству иностраних послова 1931. год. АЈ 66/ОН–1022.

Бројно стање књижница и читаоница и осталих културно-просветних друштава на концу октобра 1934. у Краљевини Југославији

Бановине	Књижница и читаоница	Културно-просветних друштава	Певачких и музичких друштава	Народних универзитета
Дравска	99	710	352	4
Савска	332	152	151	5
Приморска	110	117	40	2
Врбаска	137	99	11	27
Дринска	207	106	21	10
Дунавска	467	158	125	23
Зетска	145	60	10	7
Моравска	216	41	39	5
Вардарска	178	81	40	19
Београд	4	297	14	1
Свега	1896	1851 (1821?) ⁹	803	103

Извор: *Зборник расписа Министарства просвете о раду на народном просвећивању и правила народних књижница и читаоница*, Београд, 1934, 61.

На основу наведених података, и на основу истраживања појединачних установа, можемо тврдити да је у односу на величину територије, најснажнију и „најгушћу” мрежу народних универзитета имала управо Војводина. Архивски документи на чувању у Архиву Југославије, који се односе на војвођанске народне универзитете, нису потпуни и свеобухватни, с тим што је слабије покривен период пре 1930. године. Коришћењем расположиве грађе и приказа својеврсних студија случаја (установа о којима има нешто више података) може се ипак формирати основни приказ обима и домета ових раних покушаја да се

⁹ У оригиналном документу укупан скор је погрешан, а нисмо могли утврдити где је тачно настала грешка.

образовно-културним радом (првенствено, мада не и искључиво) са одраслима надокнаде и компензују неки од недостатака и пропуста државног васпитно-образовног система. Ти покушаји, засновани на ентузијазму и посвећености бројних појединаца, вредни су пажње и даљих истраживања у интердисциплинарном простору који повезује андрагошку и историјску науку.

***Образовање одраслих на терену –
образовно-културна делатност
народних универзитета у Војводини***

Народни универзитети у Војводини деловали су у специфичним условима и по томе су се разликовали од већине других и у Србији и у Краљевини СХС – Југославији. Због бољег разумевања специфичности тих услова треба истаћи податке из експозеа који је на заседању банског већа поднео начелник Краљевске банске управе Дунавске бановине др Милан Петровић.¹⁰ Ту се наводи да је на подручју бановине било 4.953 одељења основних школа, и да је значајан број одељења имао наставу на језицима националних мањина:

1. на немачком језику одржавала се настава у 593 одељења (11,97% укупног броја одељења),
2. на мађарском језику у 438 одељења (8,84%),
3. на словачком у 110 (2,22%),
4. на румунском у 80 (1,62%),
5. на русинском у 22 одељења (0,44%).

На језицима поменутих пет националних мањина одржавала се настава у укупно 1.243 одељења, што је чинило 25,09% укупног броја одељења основних школа. Укупно је у бановини било 188.075 ђака основних школа, а од тога је 63.047 (чак 33,52%) похађало наставу на језицима националних мањина:

1. у немачким одељењима 24.815 ђака (13,19% укупног броја),
2. у мађарским 26.958 (14,33%),
3. у словачким 5.601 (2,98%),
4. у румунским 4.297 (2,28%),
5. у русинским 1.376 (0,73%).

---

¹⁰ АЈ 38–714/893. Политика (28. фебруар 1940).

Ови подробни и прецизни подаци из поузданог извора не слажу се са наводима у литератури о истом питању. Наиме, Бранко Петрановић наводи да су (само) „мањине под међународном заштитом – немачка, мађарска и румунска – добиле право да отворе одељења за наставу на матерњем језику“.¹¹ Наши прецизни подаци потврђују да су то право имале и словачка и русинска национална мањина.

У експозеу се наводи и податак да је у Дунавској бановини било 28,87% неписменог становништва, мада се ту јасно препознају већ релативно застарели подаци из 1931. године. Они јасно указују на врло велике разлике у описмењености становништва и укупној културно-просветној развијености између различитих бановина Краљевине Југославије. Такође је видљиво да је Дунавска бановина изнад просека у погледу писмености становништва, судећи по проценту неписмених:¹²

<i>Бановина</i>	<i>Удео неписмених</i>
1. Дравска бановина	5,54
2. Дринска	62,11
3. Дунавска	28,87
4. Моравска	61,96
5. Приморска	57,46
6. Савска	27,67
7. Вардарска	70,86
8. Врбаска	72,60
9. Зетска	66,04
10. Београд	10,87
Свега	44,61

Извор: А. Кемура, *Културне прилике наших муслимана у Босни и Херцеговини*, Народно просвећивање 9/1940, 163.

У експозеу се такође наводи да је у Дунавској бановини 1940. године, уз 12 народних универзитета и „великог броја књижница, соколских друштава, певачких, музичких и других друштава“, било и 96 подружница немачког Културбунда, чија је делатност у неким круговима и установама изазивала слабо прикривену сумњу и забринутост.¹³

¹¹ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 160.

¹² Аутор Ахмед Кемура податке које смо приказали у табели наводи такође као податке из 1931. године.

¹³ На пример, в.: *Narodni univerzitet u Odžacima*, 1. aprila 1940, 343, br. 100. У овом документу, упућеном Одељењу за народно просвећивање Министарства просвете,

1) Народни универзитет Матице напредних жена у Новом Саду

Народни универзитет Матице напредних жена у Новом Саду основан је 1919. године, а од 1922. Матица је постала једна од секција Матице српске. Међутим, на овај народни универзитет у документима сачуваним у АЈ први пут наилазимо тек 1930. на списку народних универзитета Дунавске бановине из фебруара те године.¹⁴ У извештају Одсеку за просветну статистику Министарства просвете из 1931. налазимо и неколико вреднијих података о делатности ове установе у периоду између 1. септембра 1930. и 31. августа 1931. год.; на укупно 22 предавања одржана у том интервалу било је свега 5.500 посетилаца, и то 4.400 жена и 1.100 мушкараца (просечно по предавању 250, од тога 200 жена). Предавања је држало 18 предавача, 12 мушкараца и 6 жена.¹⁵

Из 1933. године (од 16. октобра) сачувана је само молба у којој Матица напредних жена тражи одобрење за једно предавање о социјалним и моралним основама савременог кривичног правосуђа (предавач је био професор Правног факултета у Суботици).

Ипак, овај појединачни документ наводимо као речиту илустрацију, јер се из њега може уочити да о овом одобрењу једног јединог предавања постоји чак 6 сачуваних докумената. Наиме, ово су станице на путовању овог „предмета”, односно институције кроз које је прошла молба за одобрење предавања: Матица напредних жена – Полиција Новог Сада – Опште одељење Министарства просвете – Просветно одељење Краљевске банске управе Дунавске бановине – Одсек („Отсек”)

стално провејава забринутост „претседника“ новооснованог народног универзитета, управитеља основне школе Милутина Вукановића, а у вези са „materijalnim i brojnim opadanjem našeg slovenskog življa“ у поређењу са „100%no obezbeđenim nemačkim življem, koji je još k tome i organizovan svestrano. Pogotovu je Kulturbund aktivan u ovome poslu, pri čemu se mora voditi računa i o činjenici, da se rad kulturbunda ne ograničava samo na prosvetnom, nego i na političkom polju“. Чак је Народни универзитет сматрао да је потребно да замоли Министарство да се преписка води готово у тајности, тј. „iz naročitih obzira da se sva prepiska dostavlja neposredno ovom univerzitetu.“ Тако су се и скромни војвођански народни универзитети понекад могли наћи у ситуацији да се непосредније забрину и за „nacionalne i državne interese u Vojvodini“. АЈ 66 НП–НУ/48.

¹⁴ Списак народних универзитета Дунавске бановине, 7. фебруар 1930. АЈ НП–НУ 1–7/–35.

¹⁵ АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

за народно просвећивање Министарства просвете – Краљевска банска управа Дунавске бановине – Полиција – Архива Министарства просвете – Министарство просвете (решење, односно одобрење) – управник Полиције Новог Сада – још једном Краљевска банска управа – закључни печат Министарства просвете.¹⁶

Мора се уочити да једно јавно предавање кроз шест докумената *дванаест пута* пролази кроз различите бирократске нивое и службе, од којих су три – полицијске. Ово упечатљиво показује да је упорно настојање да се делатност народних универзитета (и других културних и просветних друштава и установа) прецизно надгледа и контролише доводила не ретко и до апсурда, јер је свако одобрење за свако предавање морало да прође кроз разне инстанце власти, и све су оне морале да се сложе са одређеном „темом предавања“ пре него што се „предмет“ закључи и предавање одобри. Све је то непотребно додатно отежавало рад просветно-културних установа, јер их је приморавало да свој ентузијазам, време и енергију троше на бесмислено и напорно администрирање, уместо на своју основну делатност. Рад многих установа посебно је отежавала спорост администрације, често кашњење одобрења, што је доводило у питање планирани рад, а дешавало се да Министарство нека предавања уопште и не одобри.¹⁷

Према извештајима штампаним у књигама Библиотеке Коларчевог народног универзитета број предавања Народног универзитета Матице напредних жена кретао се током година овако:

¹⁶ Исто.

¹⁷ Чак и када је у питању Југославија у целини, случајеви ускраћивања одобрења, забране појединих предавања или било каквих инцидената изузетно су ретки, а као пример се може навести полицијска забрана предавања на Пучком свеучилишту у Загребу 1932. године (предавање на тему „Како је живјела хрватска интелигенција у XVII, XVIII и XIX столећу“ др Р. Хорвата). Други пример пружа документ који потиче из Одељења за заштиту државе Министарства унутрашњих дела, а који затичемо у архиви Министарства просвете. Повод је било предавање које је на Пучком свеучилишту у Загребу одржао професор економске школе Филип Лукас, по политичком опредељењу „франковац“, који је у предавању о Ирској наводно правио алузије „на наше прилике“, и тако починио „сепаратистичку и тенденциозну провокацију“, због које су га присутни „национални студенти“ испратили звиждуцима, узвицима, па и „бацањем јаја“ (АЈ НП–НУ 1–7/–35). Проблеми ове и сличних врста били су толико ретки у мноштву успешно организованих предавања и других образовних програма, да се крута контрола Министарства просвете мора сматрати непримереном и врло штетном.

<i>Година</i>	<i>Предавања</i>
1933/34.	17
1934/35.	18
1935/36.	25
1936/37.	23
1937/38.	23
1938/39.	19
1939/40.	16
1933–1940.	141 (или 20 по сезони)

Извор: *Библиотека КНУ*, Београд, 9/1934, 25/1936, 38/1938, 45/1940.

Само за поједине периоде наводе се и подаци о приближном броју посетилаца, и на основу тога се може закључити да се тај број кретао између 150 и 300, с тим што је између 1938. и 1940. године достигао максимум (250–300).¹⁸

На основу података сачуваних у доступним извештајима могу се приказати и преовлађујући програмски, односно тематски садржаји заступљени у делатности ове установе:

<i>Тематска област</i>	<i>Предавања</i>
књижевност	37
национална историја	20
педагогија	9
хигијена и медицина	8
<i>Свега</i>	74

Извор: Извештаји¹⁹ из периода 1933–1938, као и *Библиотека КНУ*, Београд, 9/1934, 25/1936, 38/1938, 45/1940.

На основу извештаја такође можемо закључити да је Народни универзитет Матице напредних жена деловао у отежаним условима, суочен са недостатком финансијске потпоре; нарочито се тешко решавао проблем основног финансирања планираних јавних предавања, уз сталне

¹⁸ *Библиотека КНУ*. Београд, књига 9 (1934), 25 (1936), 38 (1938), 45 (1940).

¹⁹ Кула, 31. март 1934, Руски Крстур, 10. децембар 1934, Црвенка, 12. децембар 1934, Кула, 28. децембар 1934, Нови Врбас, 9. фебруар 1935, Руски Крстур, 21. јануар 1936, Црвенка 29. јун 1936, и др. АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35, АЈ 66/П 1–6.

добре намере и покушаје да се делатност прошири и да се број предавања што више повећа, али се због недостатка новца ти планови нису могли остваривати.

2) Народни универзитет у Вршцу

Народни универзитет у Вршцу основан је 1926. године. Обим делатности овог народног универзитета од оснивања до 1940. године приказан је у следећој табели.²⁰

<i>Година</i>	<i>Број предавања</i>	<i>Број слушалаца</i>	
		<i>Укупан</i>	<i>Просечан</i>
1926/27.	40	5.813	145
1927/28.	62	6.256	101
1928/29.	27	2.339	87
1929/30.	36	3.729	104
1930/31.	34	5.015	148
1931/32.	6	1.230	205
1932/33.	9	2.409	268
1933/34.	6	593	99
1934/35.	40	4.680	117
1935/36.	64	9.110	142
1936/37.	84	11.320	135
1937/38.	75	12.000	160
1938/39.	50		
1939/40.	40		
<i>Свега</i>	<i>573</i>		

Извор: Библиотека КНУ, Београд, 9/1934, 25/1936, 38/1938, 45/1940.

Подаци о броју посетилаца у периоду између 1926. и 1938. године показују да је Народни универзитет у Вршцу имао 64.494 посетиоца, на 483 одржана јавна предавања, којима су присуствовала просечно 134 слушаоца.

²⁰ Исто.

Вреди скренути пажњу да су, нарочито од сезоне 1935/36. год., предавања већином организована и одржавана у селима у околини Вршца, и то у више од десет места вршачког среза. Преовлађивале су теме које су се сматрале корисним за окружење и публику коју је требало привући, и зато преовлађују тематске области везане за пољопривредну производњу (виноградарство, сточарство, живинарство, узгој индустријских култура, пољопривредно задругарство, воћарство, ветеринарство, итд.). Ово можемо оценити као успешан покушај прилагођавања програмске оријентације сеоском слушаатељству и његовим реалним образовним потребама.²¹

Народни универзитети који настају и делују претежно у већим градовима често су били захваћени извесном дозом академизма, што би подразумевало да се тематски прилагођавају образованијој грађанском публици, и тиме су онима који већ имају солиднији ниво формалног образовања пружали могућност да то образовање употпуне и још унапреде, док се запостављала велика већина оних чији је образовни дефицит на личном и друштвеном плану представљао већи и акутнији проблем. Тако се онима који имају више (образовања) пружала прилика да стекну још, док они који имају мање углавном на томе и остају.

У том смислу су неки народни универзитети у Војводини представљали пример рационалног и флексибилног приступа, где се више инсистира на тематским областима повезаним са образовним потребама које потичу од свакодневног живота и рада слушалаца, нудећи и пружајући вредна и применљива знања, која могу помоћи у унапређењу пољопривредне производње, заштите биља и стоке, хигијене, и сл.

У овом смислу је Народни универзитет у Вршцу представљао позитиван пример и утолико што је на осталим предавањима, одржаваним у самом Вршцу, нудио јавна предавања прилагођена градској публици, па се ту приближавао оријентацији типичнијих градских народних универзитета; у овом случају, радило се о популарним предавањима из различитих дисциплина као што су национална историја, књижевност, медицина, хигијена, педагогија, географија, биологија, економија, право, психологија, и слично.²²

---

²¹ АЈ НП–НУ 1–7/–35, АЈ 66/П 1–б, АЈ 66 НП–НУ/48.

²² На пример, в. Спискове предавања од 6. фебруара 1935, Одсек за народно просвећивање МПС АЈ НП 6080/35, АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35, од 21. фебруара 1936, полицијско одобрење плана предавања, ОО 2528/936, АЈ 66/П 1–б, и др.

3) Народни универзитет у Новом Саду

Сачувани подаци из периода између 1929. и 1931. године показују обим делатности Народног универзитета у Новом Саду у обиму карактеристичном за типичан или просечан градски народни универзитет.

Година	Посетилаца		Предавача			Број предавања
	укупно	просечно	м.	ж.	свега	
1929.	3.200	76	23	1	24	42
1930.	3.164	105	21	-	21	30
1931.	2.800	117	10	-	10	24
1929–31.	9.164	95	54	1	55	96

Извор: *Извештај Отсеку за просветну статистику Министарства просвете, 1931.*²³

Једна од тема овог универзитета, која је изазвала посебну пажњу јавности, била је „Путеви који воде сазнању виших истина“²⁴ о антропозофији, спиритуалности и медитацији, коју је одржао предавач („професор“) и која је праћена „с великим интересовањем“.²⁵

Овај народни универзитет добио је званична правила 22. јуна 1935. Она су изгласана у Пашићеву и потврђена 5. јула исте године. Правилима Народног универзитета у Новом Саду из 1935. народни универзитет је основан као *среска установа*, и његова Правила послужила су као узор за друге сличне установе у Војводини (понекад су и дословно преписивана као „Образац за правила среских народних универзитета“). Управо зато биће подробније приказан циљ и предвиђени начин рада Народног универзитета у Новом Саду, формулисани овим правилима.²⁶

²³ „Извештај Отсеку за просветну статистику Министарства просвете“ из 1931. АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

²⁴ „Предавање на Народном универзитету у Новом Саду“, Југословенски дневник, Суботица, 6. децембра 1931.

²⁵ 6. децембар 1931, АЈ 38–606/782. Фондови Централног прес-бироа Председништва Министарског савета Краљевине Југославије, општа сигнатура Централног прес-бироа 38.

²⁶ АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

„Задатак је друштва да ради на просветном, здравственом, задружном и привредном унапређењу и подизању наших народних слојева, на оживљавању свих националних снага и иницијатива у срезу. У те сврхе приступиће:

1. да по свим местима среза приређује општа предавања за народ у првом реду из хигијенских, националних, социјалних и правних предмета,
2. да за ратарску и занатску омладину приређује течајеве у школи преко зиме у вече два до три пута недељно, у сврху обнављања и проширивања стеченог знања у народној школи,
3. да за све неписмене приређује зимске аналфабетске течајеве,
4. да за женске приређује течајеве за све гране домаћег живота и домаћичког рада,
5. да за мањинске народности приређује вечерње течајеве учења државног језика,
6. да оснива позоришне пододборе који ће по срезу приређивати позоришне представе за народ,
7. да успоставља што тешњу сарадњу са постојећим националним просветним установама и друштвима за народно просвећивање и да их у њиховим просветним настојањима испомаже,
8. да оснива књижнице, да прикупља књиге, часописе и листове и да их даје народу на читање,
9. да потпомаже свим средствима здравствено, задружно и привредно народно просвећивање и да васпитава народ и омладину у духу државног и народног јединства.”

4) Народни универзитет среза кулског

Народни универзитет у Кули представља нарочито узоран, репрезентативан пример специфичног типа народног универзитета који делује у Војводини: натпросечно је успешан, релативно оригиналан и различит од сличних установа у другим крајевима земље. Та особеност, по нашем мишљењу, претежно проистиче из добро уочених стварних потреба које постоје на специфичној територији каква је Војводина вековима била (и каква јесте).

Војводина је представљала осетљиво подручје са сложеним културним, међунационалним и политичким околностима и односима. Управо на репрезентативном примеру Народног универзитета у Кули

нарочито се убедљиво и очигледно може приказати како ове прилике утичу на организовање и реализацију образовно-културног рада многих културно-просветних установа, а нарочито народних универзитета у Војводини.

Народни универзитет среза кулског основан је 1930. године.²⁷ Међутим, најстарији подробнији подаци о његовој делатности које смо пронашли²⁸ односе се на сезону 1932/33, када је овај универзитет одржао 78 јавних предавања:

- 1) из хигијене 50,
- 2) из националне историје 17,
- 3) из правних наука 6,
- 4) из „социјалних наука“ 5.

Предавања су, осим у самој Кули, одржавана и у Старом и Новом Врбасу, Вепровцу, Бачком Добром Пољу, Торжи, Руском Крстуру, Куцури, Црвенки и Прибићевићеву.

Одржавани су и зимски течајеви „српскохрватског“, „државног“ језика за припаднике националних мањина у Кули, Црвенки, Руском Крстуру, Торжи, Вепровцу, Бачком Добром Пољу и Куцури. Ти течајеви били су карактеристични за народне универзитете у Војводини и, према свим доступним подацима и досадашњим истраживањима, у другим деловима Краљевине Југославије нису организовани.

Карактеристика народних универзитета у Војводини јесте и то да су они по правилу (већином) били *срески* народни универзитети који су покушавали да својом делатношћу покрију целу територију среза, и нису се ограничавали само на рад у среском седишту. Тако је у сваком месту кулског среза постојала „секција“ народног универзитета, и из сваког места биран је по један члан управног одбора универзитета.²⁹

У сезони 1933/34. године одржано је 88 „предавања за одрасле“, у 8 места кулског среза:

---

²⁷ МПС ОН 54949/1930. – одобрење Правила.

²⁸ Библиотека КНУ, књига 9 (1934).

²⁹ У извештајима из периода између оснивања 1930. и 1936. године помињу се секција у Кули, Црвенки, Руском Крстуру, Торжи, Вепровцу, Бачком Добром Пољу, Старом и Новом Врбасу, Куцури. АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35; 66 П–НП–34, АЈ 66 П–16.

	Место	Хигијена	Нац. ист.	Соц. ³⁰	Правне науке	Укупно
1.	Кула	9	4	3	5	21
2.	Вепровац	–	5	3	–	8
3.	Стари Врбас	4	10	6	–	20
4.	Б. Д. Поље	–	8	4	–	12
5.	Торжа	–	2	–	–	2
6.	Руски Крстур	2	3	5	–	10
7.	Куцура	1	4	1	–	6
8.	Црвенка	–	1	–	–	1
	Укупно	17	40	26	5	88

Извор: *Извештај Народног универзитета среза кулског*, од 31. марта 1934.³¹

У тој сезони одржана су четири течаја српскохрватског језика, организована у следећим местима:

<i>Место</i>	<i>Број слушалаца</i>	<i>Број предавача</i>
1. Кула	27	9
2. Вепровац	26	4
3. Бачко Добро Поље	26	1
4. Црвенка	21	1
Укупно	100	15

Извор: в. претходну табелу

Ови течајеви су трајали по три месеца, настава је одржавана два пута недељно по два часа, и обухватала је читање, писање, и говор „државним језиком”. У Кули је, уз течај, одржано и 19 посебних „мањих” предавања из педагогије и природних наука. Свих 15 предавача на течајевима (и овим посебним мањим предавањима у Кули) биле су учитељице основних школа.

Следеће сезоне (1934/35) делатност Народног универзитета у Кули знатно се појачавала, те је одржано чак 218 предавања, у 9 места:

³⁰ „Социологија и gospodarство”. (Ж. Б.)

³¹ *Извештај Народног универзитета среза кулског*, 31. март 1934. АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35; АЈ 66 П–НП–34.

	Место	Хигијена	Нац. ист.	Соц.	Правне науке	Укупно
1.	Кула	11	13	6	10	40
2.	Црвенка	8	12	6	–	26
3.	Вепровац	3	10	–	–	13
4.	Руски Крстур	3	15	11	1	30
5.	Торжа	7	8	4	–	19
6.	Куцура	1	6	9	–	16
7.	Б. Д. Поље	8	10	–	8	26
8.	Стари Врбас	6	16	4	–	26
9.	Нови Врбас	7	5	6	4	22
	Укупно	54	95	46	23	218

Извор: *Извештаји за године 1934. и 1935.*, од 9. фебруара 1935.³²

„Просечно (је) свако предавање посећивало 50–100 слушалаца”, а најбоља посета била је у Старом Врбасу (редовно по 150), затим у Кули, Руском Крстур, Црвенки, Куцури. Најбоље су била посећена предавања праћена филмовима (и до 300 слушалаца/гледалаца); предавачи су били учитељи, школски надзорник, лекари, апотекар, срески начелник, двојица професора гимназије, двојица капелана, и други.

Специфичност деловања овог универзитета су и тзв. зимски течајеви за омладину националних мањина. Зимски течајеви „за омладину мањинске народности” били су намењени особама између 17 и 25 година старости. Одржавани су 1934/35. сезоне у свим местима среза. Течајеви су подељени на мушки и женски:

	Место	М. течај	Ж. течај	Укупно
1.	Стари Врбас	120	50	150
2.	Руски Крстур	80	–	80
3.	Торжа	70	–	70
4.	Куцура	60	60	120
5.	Вепровац	60	–	60
6.	Црвенка	50	–	50
7.	Кула	50	–	50
8.	Бачко Добро Поље	45	–	45
9.	Нови Врбас	35	–	35
	Укупно	570	110	680

Извор: *Годишњи извештај Народног универзитета за срез кулски*, од 9. фебруара 1935.³³

³² Извештаји за године 1934. и 1935, 9. фебруар 1935. АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35; АЈ 66 П–НП–34.

³³ Годишњи извештај Народног универзитета за срез кулски, Нови Врбас, 9. фебруар 1935, АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

На мушком течају изучавао се српскохрватски језик, историја са земљописом, хигијена, и права и дужности грађана (по законима и Уставу); на женском течају изучава се ручни рад, косовски вез, читање народних песама и хигијена жене. Течајеве су држали месни учитељи, управитељи школа, школски надзорници, месни лекари и срески санитарски референт.

Осим поменутих предавања и течајева, организовао је Народни универзитет у Кули и позоришне представе, које су оцењиване као „моћно средство за народно просвећивање”. Позоришне секције народног универзитета постојале су у Кули, Старом Врбасу (са 42 члана), Куцури, Руском Крстуру (припремани су комади Пропаст Косова, Сан Косовке девојке, На сенокосу, Први устанак, и више дијалога). Уз то, прикупљене су и књиге за библиотеку, за омладину која похађа поменуте течајеве, која је „приватним читањем” могла даље да вежба језик који учи.³⁴

Негована је сарадња са другим установама, књижницама и библиотекама, а 16 таквих установа сматрале су се колективним члановима Народног универзитета.

Из каснијих година сачувани подаци о Народном универзитету у Кули углавном су ретки, непотпуни, или их уопште нема. Из 1936. године, на пример, сачувани су спискови предавања појединих секција (Црвенка 22 теме предавања, Руски Крстур 16), итд³⁵.

5) Народни универзитет у Суботици

Народни универзитет у Суботици основан је тако што је на састанку одржаном 30. априла 1933. године одлучено да се дотадашњи „бесплатни курсеви српскохрватског језика и културе у Суботици” претворе у Народни универзитет. Усвојена су и Правила Народног универзитета, која су циљ установе одредила као „неговање и ширење југословенских културних вредности и културних вредности уопште”, а предвиђено је да се наведени циљеви остварују „путевима“ у које спадају:

- „а) течајеви за српскохрватски језик, националну историју и националну књижевност;
- б) јавна предавања из свих области науке и филозофије;

---

³⁴ Исто.

³⁵ „Исказ предавања на народном универзитету среза кулског у Руском Крстуру на одобрење“, 21. јануар 1936. АЈ 66 П–16.

- в) библиотека за позајмљивање књига;
- г) уметничке изложбе, концерти, драмске представе – по потреби могу се образовати и посебне секције;
- д) културне филмске представе“.³⁶

Међу тридесеторо оснивача било је највише професора суботичке гимназије (16) и гимназијских суплената (5). Међу оснивачима је и декан Правног факултета у Суботици, тројица сликара, али и суботички градоначелник, командант дивизије, заменик директора гимназије, наставник грађанске школе, директор женске гимназије.³⁷

Већ следеће године, априла 1934, Народни универзитет је реорганизован, усвојена су нова, слична Правила, одобрена од Министарства просвете. Међутим, документи о делатности ове установе ретки су и оскудни. Може се утврдити да је у првој сезони рада, 1933/34. године, одржано свега пет предавања и курс језика (са 80 полазника); следеће године одржана су три предавања и курс са 81 полазником, а 1935/36. 15 предавања са 3.750 посетилаца. У доступној архивској грађи, осим у још једном списку народних универзитета из 1938. године,³⁸ Народни универзитет у Суботици се више не помиње.

б) Народни универзитет у Апатину

Први поузданији подаци о раду Народног универзитета у Апатину датирају од 20. јануара 1934. године, јер се тада издаје одобрење за 6 предавања која овај универзитет организује (предавачи су учитељи и „школски надгледник”). Има јасних индиција да је и претходне, 1933. године, овај универзитет организовао курсеве српскохрватског језика и образовања одраслих.

Наиме, према извештају из 1934, овај универзитет је, „као и претходне године“, одржао „течај за учење државног језика и продужно образовање одраслих мађинске (немачке) народности у јануару текуће године“. Истакнуто је да је течај одржан „по програму“, и да га је похађало 48 полазника. Од укупно 57 наставних часова, било је 28 часова

---

³⁶ *Правила Народног универзитета у Суботици*, АЈ 66 NP–NU 1–7/–35.

³⁷ Исто.

³⁸ *Народни универзитети – регистровање правила*; 14995, 9. јун 1938, АЈ 66 NP–NU 1–7/–35.

српскохрватског језика, 10 часова рачуна, по 7 часова воћарства и пчеларства и 5 часова „наставе о правима и дужностима грађана“.³⁹ Осим ових активности, организовано је и 5 самосталних предавања „изван течаја“.

За илустрацију програмске оријентације у избору тема самосталних јавних предавања може послужити навод из плана јавних предавања за 1935/36. годину. Планиране теме и предавачи су следећи:

- „1) Лепоте Босне и Херцеговине, предаје Семелић Иван, држ. учитељ Народне школе.
- 2) Историја цеховског система у Апатину, Јург Јован, учитељ.
- 3) Болести трбушне шупљине, др Гавриловић Александар, срески лекар.
- 4) О Јапану, Бушбахер Паја, школски надзорник.
- 5) О меници, Бекер Јосиф, управитељ Грађанске школе.
- 6) Гвожђе и његова прерада, Бушбахер Мартин, наст. Грађанске школе.
- 7) Венеричне болести, Гавриловић А., срески лекар.
- 8) Говедарство, Шафнер Јакоб, надветеринар.“⁴⁰

Нови течај „државног језика и продужног образовања одраслих“ одржан је између јануара и марта 1936. године, са 46 полазника и 60 часова; овог пута је поред српскохрватског језика, воћарства, пчеларства и рачуна, било и 8 часова „немачког правописа“. Слични течајеви су одржавани и наредних година,⁴¹ са добрим успехом, полазници су добро савладавали и ћирилицу и латиницу, а организован је и течај књиговодства.⁴²

7) Народни универзитет у Избишту

Основан 31. децембра 1928. године, Народни универзитет у Избишту је престао са радом већ 26. јануара 1932. године. Био је то срески народни универзитет. По сачуваним подацима и извештајима 1930. године имао је 16 јавних предавања са 3.840 посетилаца (2.400 мушких и 1.440 женских, просечно 240 слушалаца по предавању), што се може сматрати солидним успехом за један сеоски народни универзитет.

---

³⁹ Народни универзитет у Апатину, 15. март 1935, АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

⁴⁰ Народни универзитет у Апатину, План предавања ван течајева, АЈ 66 П–16.

⁴¹ Народни универзитет у Апатину, Наставни програм течаја планираног за јануар–фебруар 1937, 28. новембар 1936, АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

⁴² Распоживи документи потврђују да су овакви течајеви организовани бар до 1939. године.

Ова установа престаје са радом јануара 1932. године. Основни разлог за његово затварање било је поштравање контроле над културно-просветним установама на основу наређења Министарства просвете од 1. јануара 1932. Наиме, наређењем бр. 1 предвиђено је да сви народни универзитети унапред за годину дана доставе Министарству на одобрење програм предавања. Због тога је Одбор универзитета обавестио Министарство да је „на скупштини решено да се престане са радом“, јер је то „у селу било неизводљиво“.⁴³

Будући да су већину народних универзитета у мањим местима и селима широм Војводине (и Југославије) водили скромни ентузијастички „народног просвећивања“ – сеоски учитељи, наставници, лекари, ветеринари, свештеници, који нису били у стању да на дуже време подрбно унапред планирају рад установа и да испуњавају административне формалности везане за одобравање свих предавања, народни универзитети су понекад и престајали са радом.

8) Народни универзитет за срез бачко-тополски

Народни универзитет за срез бачко-тополски основан је 4. децембра 1935. године, а Правила су му одобрена 7. децембра.⁴⁴ И он је већ од оснивања покренуо „течај за учење државног језика за омладину мањинске народности“, с тим што се уз српскохрватски језик у наставном плану налази и национална историја са земљописом, као и хигијена. Течај је трајао од јануара до марта 1936. године.

Као средњи народни универзитет, имао је „поверенике“ у свим местима среза, па се и поменути течај одржавао такође и „у свим мањинским местима среза бачко-тополског“, и то: Малом Иђошу, Фекетићу, Секићу, Чантавиру, Пачиру, Старој Моравици, Бајши⁴⁵ и Соколцу. У селима су предавачи били повереници и доступно особље, углавном учитељи основних школа, а број полазника у појединим селима био је следећи:

<i>Место</i>	<i>Број полазника</i>
1. Бачка Топола	180
2. Чантавир	94

⁴³ АЈ 66 НП–НУ/48.

⁴⁴ МПс 48441, 7. децембар 1935, АЈ 66 П 1–б.

⁴⁵ В. Бајша, 22. јануар 1936, АЈ 66 П 1–б.

3. Стара Моравица	93
4. Фекетић	82
5. Секић	59
6. Мали Иђош	40
7. Бајша	30
8. Пачир	18
Свега	596

Извор: извештаји из децембра 1935. и јануара 1936, јануара 1937.⁴⁶

Овај народни универзитет је организовао и домаћичке течајеве у 5 села среза, са укупно 109 девојака – полазница. Уз то, било је и појединачних „предавања за народ“, и то од оснивања до марта 1936. у следећим местима:

<i>Место</i>	<i>Број предавања</i>
1. Стара Моравица	26
2. Бајша	20
3. Чантавир	8
4. Фекетић	6
5. Пачир	4
6. Секић	2
7. Бачка Топола	1
Свега	67

Извор: извештаји из децембра 1935, јануара 1936.⁴⁷

Теме предавања су биле претежно „социјалне“ (26), „националне“ (21), из области хигијене (13), историје (7) и „привреде“ (3).⁴⁸ Организоване су и позоришне представе, прикупљање књига и часописа за библиотеку (народни универзитет је поседовао фонд од 400 књига), итд.

Подаци из наредних година нису потпуни нити увек поуздани (делимично су противречни). Ипак се може закључити да су и даље одржавани течајеви језика за припаднике националних мањина који су „имали вољу да уче државни језик“.⁴⁹ Одржавани су у већем броју места и са солидним бројем полазника, углавном немачке и мађарске

⁴⁶ АЈ 66 П 1–б, АЈ 66 НП–НУ/48.

⁴⁷ Исто.

⁴⁸ В. Фекетић, 18. јануар 1936, 66 П 1–б.

⁴⁹ Исто, 20. јануар 1937.

националности. Чак се течајеви диференцирају у три степена: први степен за почетнике, други за оне који су већ савладали први, и трећи степен „за школоване људе који већ донекле владају државним језиком“.⁵⁰ Других података о овој установи у архивској и другој грађи нисмо пронашли.

9) Народни универзитет у Сремској Митровици

Основан је 13. јануара 1938. године под називом Срески народни универзитет за села у срезу сремско-митровачком. Неке његове секције су већ и раније почеле са радом (од јануара 1937. године), тако да су већ на оснивачкој скупштини поднети извештаји о раду секција у чак 14 места: Чалма, Дивош, Лаћарак, Кузмин, Мартинци, Сремска Рача, Вишњићево, Лежмир, Шуљам, Манђелос, Гргуревци, Шашинци, Јарак, Босут.⁵¹

У секцијама су одржавани зимски течајеви (у 13 места). Наставни план течајева је обухватао следеће предмете:

народни језик,
националну историју и земљопис,
хигијену,
рачун,
етику,
пољопривреду, и
дужности грађана.⁵²

Течајеви су се одржавали два пута недељно, а настави је присуствовало између 30 и 60 омладинаца, узраста између 16 и 20 година. У местима Гргуревци, Манђелос и Вишњићево организовани су и домаћички течајеви за сеоске девојке. Осим течајева, било је и посебних јавних предавања, па је тако у Чалми и С. Митровици два предавања одржао уважени интелектуалац др Иван Ђаја, професор, биолог, ректор Универзитета у Београду, француски и српски академик, али и истакнути ентузијаста народног просвећивања, један од оснивача београдског Народног универзитета, потом и Коларчевог народног универзитета. Др Иван Ђаја је одржао предавања „О потреби народног просвећивања” и „О односу природе и цивилизације”.⁵³

⁵⁰ Исто.

⁵¹ АЈ 66 НП–НУ/48.

⁵² Библиотека КНУ, Београд, књига 38 (1938).

⁵³ Исто.

Занимљив је течај одржан у Дивошу, где се одржавају и „женски” и „мушки” народни универзитет (продужни течај за одрасле); у женском се учи само домаћинство, ручни рад и хигијена, а у мушком „народни језик”, историја, земљопис, рачун, пољопривреда. Из 1939. и 1940. године сачувани су подаци о („зимским”) течајевима одржаваним у Босуту, Рачи, Шуљаму, Шашинцима, Вишњићеву, Дивошу, као и о јавним предавањима.⁵⁴

Паралелно с течајевима у селима, одржавана су и предавања у Сремској Митровици. Током 1940. године одржано је 8 јавних предавања, а међу предавачима су били и неки посебно истакнути интелектуалци и културни ствараоци: философиња др Ксенија Атанасијевић, песник Сима Пандуровић, геолог и минералог др Фран Тућан, етнопсихолог и филозоф Владимир Дворниковић, „пенз. пом. Мин. просвете”; наводно је на предавањима било просечно по 200 слушалаца. У свим местима среза одржано је 1940. године чак 248 „предавања за омладину из националне историје, хигијене, пољопривреде, земљописа, геологије...”.⁵⁵

* * *

Остали народни универзитети у Војводини нису оставили довољно трага у архивским документима, и о њима се не може у овој прилици подробније говорити. Ипак, постоје барем неки поуздани трагови, углавном из периода између 1930. и 1940. године – спискови, белешке, новински чланци, који потврђују постојање народних универзитета и у следећим местима у Војводини: Панчево, Сомбор, Нова Топола, Велики Бечкерек, Нови Бечеј, Лозовик, Велико Средиште, Оцаци, Ковачица, Меленци, Баваниште, Сента, Стара Паланка, Кумани, Драгутиново, Врањево, Бучје, Бела Црква, Петровград, Стара Пазова.⁵⁶

Укључујући народне универзитете чију делатност смо, макар и фрагментарно, успели да представимо, деловало је на територији Војводине до 30 народних универзитета, мањих и већих, успешних и оних других. Њихова делатност довољно је документована и значајна да бисмо могли извести и неки општији закључак.

---

⁵⁴ АЈ 66 НП–НУ/48.

⁵⁵ Извештај редовне скупштине НУ, 17. март 1940. АЈ 66 НП–НУ/48.

⁵⁶ В. Народни универзитети – регистровање правила, Краљевска банска управа Дунавске бановине – Министарство просвете / Одељење за народно просвећивање, 15. јун 1938, НП 3937; АЈ 66 НП–НУ 1–7/–35.

Значај и специфичност народних универзитета у Војводини

Сматрамо да и овај релативно кратки приказ рада народних универзитета у Војводини даје основну и при томе карактеристичну слику народног универзитета у Војводини између два рата, са две особености које га чине типичним:

(1) Народни универзитети у Војводини, редовније и доследније него у било ком другом делу Краљевине СХС – Југославије, оснивају се као *срески народни универзитети*, са намером да својом културно-просветном делатношћу, преко секција у свим местима среза, покрију целу територију свог среза, уместо да се делатност ограничи на веће место у којем је народни универзитет основан. На тај начин ствара се мрежаста организација која обухвата и мања места и села, и која допире свуда где постоји (барем) народна, основна школа. Ова мрежа је, како смо на основу свих доступних извора могли закључити, у Војводини заиста у пракси и формирана, у неким подручјима и периодима, и то потпуније него било где другде у земљи.

(2) Народни универзитети у Војводини остварују и једну специфичну делатност какву не налазимо готово нигде другде у Југославији: они организују тзв. зимске течајеве „народног”, „државног”, „српскохрватског“ језика за припаднике националних мањина. Сматрамо да је то вредан и успешан пример ваљаног одговора просветне установе на постојеће потребе конкретне друштвене средине. Постоји већи број примера који сведоче да су овакви течајеви били узорно организовани и из године у годину успешно реализовани, као и да су били врло добро прихваћени од оних којима су намењени.

(3) Вероватно би се већина народних универзитета у Војводини могла сматрати *малим* народним универзитетима, јер ниједан од њих не настаје као екстенза универзитета или факултета. Универзитета у Војводини није ни било, а од појединачних факултета постојао је само Правни факултет у Суботици.⁵⁷ Зато су у Војводини овакве установе већином везане за средње школе. Још више су везане за народне, основне школе, што је такође специфичност Војводине.

Свакако су разлике између „малих” и „великих” народних универзитета значајне. Међутим, питање објективног образовног, просветног и културног значаја појединих усана не зависи само од академског

---

⁵⁷ В. Petranović, *Istorija Jugoslavije*, 161.

нивоа, броја слушалаца, нити само од тога колико је нека од њих позната широј јавности, већ и од способности да одговори на суштинске потребе сопственог окружења у погледу организованог образовног и културног рада.

Уверили смо се да су, не ретко, баш они мали (или „мали“) народни универзитети, које углавном оснивају наставници и учитељи провинцијских средњих и сеоских народних школа Војводине, умели боље него они „велики“ (градски и академски) да одговоре на постојеће потребе људи којима се обраћају и на актуелне услове у сопственој друштвеној средини, па и да свој методички и дидактички приступ прилагоде одговарајућем задовољавању стварних потреба своје публике.

Željko Bralić

**PEOPLE'S UNIVERSITIES IN VOJVODINA
BETWEEN THE WORLD WARS (1918–1941)**

Summary

The work deals with educational-cultural activity of people's universities in Vojvodina (1918–1941). They were established as secondary or elementary school extensions. These institutions represent a relatively particular type of people's universities, somewhat different from others in Yugoslavia at the time. They were especially specific for successful organization of Serbo-Croatian language winter courses for adult members of national minorities. They were also focused, more than other similar institutions, on cultural and educational activities in the country. There were approximately 30 people's universities established in Vojvodina, and they were considered one of the most adequate adult institutions for educational work in agricultural communities.

Keywords: people's university, Vojvodina, adult education, educational-cultural work, winter courses.

Чланак примљен: 25. 12. 2015.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 28. 06. 2016.